

YAŞIL İQTİSADİYYAT DAVAMLI İNKİŞAF NAİL OLMAĞIN QLOBAL HƏDƏFİ KİMİ

Rahibə ƏBDÜLHƏSƏNOVA 

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan.

Yazışılan müəllif: ebdulhesenovarahibe@ndu.edu.az

NƏŞR TARİXİ:

Qəbul edilmə tarixi:
03.03.2026

Nəşr edilmə tarixi:
17.03.2026

AÇAR SÖZLƏR:

yaşıl iqtisadiyyat,
modelləşdirmə
obyekti, yaşıl iş
yerləri, davamlı
inkişaf

XÜLASƏ

Məqalədə yaşıl iqtisadiyyat nəzəriyyəsinin bazalaşdığı aksiomalar verilir, müxtəlif tədqiqatçıların “Yaşıl” iqtisadiyyatın əsas tədqiqat və iqtisadi modelləşdirmə obyektlərinə olan yanaşmaları qeyd edilir və bu yanaşmalara aid müəllif fikirləri bildirilir. Məqsəd-ölkələrdə əhalinin həyat səviyyəsində bərabərsizlik, yoxsulluq, aclıq və səhiyyə xidmətinə çıxışın tam təmin edilməsi kimi həlli lazım olan problemlərin mövcud olması şərtləri daxilində yaşıl iqtisadiyyatın və yaşıl iş yerlərinin müasir dünya üçün vacibliyi zərurətinin əsaslandırılmasıdır. Azərbaycanın da BMT-nin UNEP proqramı çərçivəsində əməkdaşlığının bir neçə fəaliyyət istiqamətində (müxtəlif konsepsiyalar üzrə öhdəliklər) icra edildiyi vurğulanmaqla məqalədə göstərilir ki, ölkəmizdə bu sahədəki potensialın artırılmasını təmin etmək üçün müvafiq seminarlar, görüşlər və s. tədbirlər təşkil edilmişdir. Metodologiya-davamlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyata keçidin tədqiqi zamanı müxtəlif yanaşmalar, nəzəri baxış, sistemləşdirmə, müqayisəli təhlil, sintez və s. metodlardan istifadə edilmişdir. Yaşıl iqtisadiyyat davamlı inkişafa nail olmağın ən vacib qlobal hədəfidir və bu konsepsiya təbii resurslardan maksimum səmərəli istifadə etməklə iqtisadi artımın stimullaşdırılması prinsiplərinə əsaslanır. Elmi yenilik-yaşıl iqtisadiyyat ekoloji davamlılıq və iqtisadi yüksəliş arasında tarazlığa nail olmağı əsas hədəf kimi müəyyənləşdirilmişdir. Dinamik inkişafda olan dünya birliyi ölkələrinin qarşısında duran ən mühim məsələlərdən biri kimi əhalinin və sənayenin artan enerji təminatının ödənilməsidir. Nəticə-davamlı inkişafa və yaşıl iqtisadiyyata keçid üzrə aparılmış tədqiqatlar ümumiləşdirilməklə əsas maneələr olan ziddiyyətli problemlər sistemləşdirilmişdir.

GİRİŞ

“Yaşıl” iqtisadiyyat-XX əsrin sonunda iqtisadi elmdə formalaşan, insanın iqtisadi fəaliyyəti dövründə yaşayış mühitinə mənfi təsirinin azaldılmasını vacib şərtlərdən biri kimi qəbul edən, həmçinin iqtisadi artıma deyil, ətraf mühit üçün minimal risklərlə inkişafın davamlılığına üstünlük verən əsas istiqamətlərdən biridir. Bu istiqamətin tərəfdarlarının fikrincə iqtisadiyyat təbii mühitin asılı bir komponenti olmaqla müəyyən həddə fəaliyyət göstərir. “Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası” iqtisadi elm sahələrinin ekoloji və ətraf mühit iqtisadiyyatı istiqamətləri ilə sıx əlaqədədir.

Yaşıl iqtisadiyyat nəzəriyyəsi üç aksioma əsasında bazalaşır:

- məhdud bir məkanda təsir dairəsini sonsuz bir şəkildə genişləndirmək mümkün deyil;
- məhdud resursların mövcudluğu şəraitində getdikcə artan ehtiyacların ödənilməsini tələb etmək qeyr-mümkündür;
- yer səthində mövcud olan hər şey bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədir.

S. Bobilevin fikrincə “Yaşıl” iqtisadiyyatın əsas tədqiqat və iqtisadi modelləşdirmə obyektlərinə aşağıdakılar daxildir:

- planetin iqtisadi təsərrüfatçılığı və ekoloji mühiti arasındakı qarşılıqlı əlaqə;
- ekoloji, eləcə də sosial amilləri əhatə edən və uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi fəaliyyət zamanı ekoloji zərərin minimuma endirilməsinə köməklik edəcək bu cür iqtisadi sistemlərin idarə edilməsi üsulları;
- istehsal və bütövlükdə təsərrüfatçılıq sahəsində yeni texnologiyaların inkişafına əsaslanan prinsiplər ətraf mühitə veriləcək zərərin minimuma endirilməsinə uyğun bazaya yönəldilməlidir (Бобылев С.Н., 2016).

Tədqiqatçının fikri ilə tam razılaşmaq olar, lakin qeyd etməliyik ki, bu obyektlər sırasına ekoloji ziyanın azaldılması ilə yanaşı onun mənbələrinin araşdırılıb tapılması, onların aradan qaldırılması yollarının müəyyən edilməsi, əldə edilmiş nəticələrin səmərəli olması və s. də daxil edilə bilər.

MATERIAL VƏ METODLAR

Bu tədqiqatda yaşıl iqtisadiyyatın Azərbaycan kontekstində təhlili üçün bir neçə metod tətbiq edilmişdir. Əvvəlcə, deskriptiv təhlil metodu istifadə olunaraq, mövcud ədəbiyyat və statistik məlumatlar (BMT hesabatları, milli prioritet sənədləri və investisiya göstəriciləri) sistemləşdirilmişdir. İkinci olaraq, müqayisəli analiz metodu vasitəsilə ekoloji-iqtisadi inkişaf modelləri (xətti, tsiklik, kapital və yaşıl modellər) və bərpa olunan enerji mənbələrinin üstünlükləri/mənfi cəhətləri müqayisə edilmişdir. Bundan əlavə, keyfiyyətli təhlil metodu ilə tədqiqat obyektlərinin (məsələn, tullantıların təkrar emalı, investisiya axınları) qlobal və milli səviyyədə qarşılıqlı əlaqələri qiymətləndirilmişdir. Məlumat mənbələri olaraq BMT-nin UNEP hesabatları, Azərbaycanın rəsmi sənədləri və elmi məqalələr (rus, ingilis və azərbaycan dillərində) istifadə olunmuşdur. Bu metodlar vasitəsilə empirik məlumatlar əsasında nəzəri qənaətlər çıxarılmış və tövsiyələr hazırlanmışdır.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası ilə bağlı ədəbiyyatda bir neçə əsas istiqamət mövcuddur. S. Bobilev (2016) yaşıl iqtisadiyyatın əsas obyektlərini planetin iqtisadi-ekoloji qarşılıqlı əlaqəsi, idarəetmə üsulları və texnologiyaların inkişafı kimi təyin edir, lakin müəllifin yanaşmasına əlavə olaraq ekoloji ziyan mənbələrinin araşdırılması və aradan qaldırılması yollarının vacibliyini vurğulamaq olar. BMT-nin UNEP hesabatları (2008, 2023) yaşıl iqtisadiyyatın davamlı inkişaf məqsədləri ilə əlaqəsini, xüsusilə iqlim dəyişikliyi və sosial-iqtisadi problemlərin həllini vurğulayır. Azərbaycan kontekstində Məmmədov C.İ. (2016) ənənəvi enerji mənbələrinin məhdudluğu və ekoloji zərərini təhlil edərək, bərpa olunan enerjiyə keçidin zəruriliyini əsaslandırır. Al İ. (2019) yaşıl iqtisadiyyatın səmərəliliyini ölçmək üçün alternativ göstəricilər təklif edir, sosial, iqtisadi və ekoloji aspektləri əhatə edərək. Baldwin R. (2019) xətti iqtisadiyyat modelini qloballaşma və robotlaşdırma ilə əlaqələndirir, Tarasov A. (2024) kapital iqtisadiyyatını resursların maksimallaşdırılması kimi təsvir edir, Zyuzin V. və s. (2024) tsiklik iqtisadiyyatı iqtisadi tənəzzüllər və yüksəlişlərlə izah edir. Bu ədəbiyyat ümumilikdə yaşıl iqtisadiyyatın ekoloji davamlılıq, investisiya və texnoloji inkişaf aspektlərini əhatə edir, lakin Azərbaycanın milli prioritetləri (məsələn, "Azərbaycan 2030") ilə inteqrasiyası sahəsində daha dərin tədqiqatlara ehtiyac var.

1. Yaşıl iqtisadiyyata keçidin BMT-nin ətraf Mühit Proqramına uyğunluğu problemləri

Qlobal miqyasda ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasına, getdikcə tükənən təbii resurslar, yüksələn tələbat çərçivəsində dayanıqlı inkişafın təmin edilməsinə istiqamətlənmiş "yaşıl" iqtisadiyyatın formalaşması məqsədilə icra edilən tədbirlər olduqca əhəmiyyətli hesab edilir. Bu baxımdan ölkəmizdə qəbul edilmiş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində sonuncu prioritetin "Təmiz ətraf mühit" və "yaşıl artım" ölkəsi adlanması təsadüfi deyildir. Milli prioritetlərdə ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan istifadəni, tullantıların emalını və çirkləndirilmiş ərazilərin yenilənməsinin təşviqini, ekoloji nöqtəyi nəzərdən daha əlverişli sayılan "yaşıl" texnologiyalardan istifadəni və onun genişləndirilməsini əks etdirən konkret tapşırıqların icra edilməsi qarşıya qoyulmuşdur ((Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, 2021, № 2469)).

Ölkəmizdə bu istiqamətdə tədbirlərin icrasına artıq 2011-ci ildən start verilib və Respublika Prezidentinin Sərəncamı (28 dekabr 2011-ci il) əsasında təkrar istehsalda sahibkar və investorlar üçün şəraitin yaradılması məqsədilə Balaxanıda Sənaye Parkı (BSP) yaradılmışdır. Bu və digər təkrar emal məqsədli müəssisələrin (Bakı Bərk Məişət Tullantılarının Yandırılması Zavodu və s.) təşkili ölkədə yüksək texnologiyalara əsaslanan rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsal həcminin genişləndirilməsi, qeyri-neft sektorunda ("yaşıl" iqtisadiyyat) inkişafın təmin edilməsi əhalinin bu sahədə məşğulluğunun artmasına, paytaxtda və ətraf regionda ekoloji təmizliyin yaxşılaşdırılmasına xidmət göstərir. Belə ki, 23 rezidentin qeydiyyatdan keçdiyi bu BSP-da onların tullantılarının təkrar emalı həyata keçirilir. Bu baxımdan da ölkəmizdə "yaşıl" məhsul istehsalı həcminin artımı istiqamətində işlərin icrası hərtərəfli inkişafa hədəfləndirilmiş və bu işlər geniş vüsət almışdır.

2021-c ildə Energetika Nazirliyi ilə BP şirkəti arasında bərpa olunan enerji layihələrinin tələb etdiyi potensialın (şəraitin) qiymətləndirilməsi üçün anlaşma memorandumu imzalanmışdır ki, bu da

gələcəkdə ekoloji təmiz texnologiyalardan və təmiz enerji mənbələrindən istifadəyə, təkrar emala və çirklənmiş ərazilərin bərpası istiqamətində işlərin görülməsi ilə hərtərəfli bağlı olduğunu əsaslandırmağa imkan verir (United Nations Environment Programme. (2025, July 01)).

S. Nalinci apardığı tədqiqatda belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, təmiz enerji mənbələrindən istifadə, təkrar emal və tullantıların azaldılması kimi önleyici tədbirlərlə ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını almaq yolu ilə onun təsirini minimuma endirmək lazımdır. Ölkələrdə əhalinin həyat səviyyəsində bərabərsizlik, yoxsulluq, aclıq və səhiyyə xidmətinə çıxışın tam təmin edilməsi kimi həlli lazım olan problemlər mövcuddur. Bu qeyd etdiyimiz şərtlər yaşıl iqtisadiyyatı və yaşıl iş yerlərini müasir dünya üçün daha vacibliyini zəruri edir. Yaşıl iqtisadiyyat qəbul edilmiş davamlı inkişaf konsepsiyasının həyata keçirilməsində ən vacib, qlobal və mütləq həll edilməli əsas hədəflərdəndir. Fikrimizcə, müəllifin əldə etdiyi nəticə həqiqətən də müasir dövr üçün global problemlərdən biridir. Bu məsələlərin həll edilməməsi davamlı inkişafın təminatını şübhə altına salmış olur.

Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, yaşıl iqtisadiyyata keçidiin təşkili nəticəsində yaradılacaq yaşıl iş yerləri bəşəriyyətin XXI əsrdə qarşılaşacağı iki əsas problemin həllini təmin edəcəkdir. BMT-nin ətraf Mühit Proqramının (UNEP, 2008) hesabatına görə, bu əsas problemlər aşağıdakılardır (OOH. 2023):

- dünya ölkələrində məskunlaşmış əhalinin həyatını dəstəkləyən ekoloji sistemin qorunması üçün iqlim dəyişikliyi təhlükəli və idarəolunmaz vəziyyətdədir;
- bu, hər kəs üçün rifah səviyyəsini yaxşılaşdırmaqla onun keyfiyyətinin artırılması, həmçinin dünyada əhalinin sürətlə artması ilə bir milyardan çox insanın üzləşdiyi sosial-iqtisadi inkişafdan mümkün istisnanın qarşısının alınması insan ləyaqətinə layiq iş yerlərinin təmin edilməsi ilə həll edilə bilər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2008-ci ildə qəbul etdiyi Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) dünyanın aparıcı ekoloji orqandır. UNEP-in missiyası resursların istifadəsinə və gələcək nəsillərə ötürülməsinə zərər vermədən ölkələrin və xalqların həyat keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılması üçün ilham vermək, onları geniş məlumatlandırmaq və yüksək səviyyədə təmin etməkdir. UNEP qabaqcıl elmi işləmələrdən, koordinasiyadan və informasiya-təbliğat fəaliyyətindən istifadə edərək 193 üzv dövlətə Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə və təbiətlə birgə harmoniyada yaşamağa dəstək verir. Artıq yarım əsrdən də çox müddətdə fəaliyyətdə olan Ətraf Mühit Proqramı, ozon qatının bərpasından dənizlərin qorunmasına və ekoloji cəhətdən təmiz, inklüziv (əhatəli) bir iqtisadiyyatın təşviqinə qədər bəşəriyyətin ən aktual ekoloji problemlərinin həllində hökumətlər, vətəndaş cəmiyyəti, özəl sektor və BMT bölmələri ilə əməkdaşlıq edir (OOH. 2023). Azərbaycanın da BMT-nin UNEP proqramı çərçivəsində əməkdaşlığı bir neçə fəaliyyət istiqamətində icra edilir ki, bunlara da Tehran Konvensiyasında qəbul edilmiş Xəzər dənizi, ətraf mühitin təmiz saxlanması vasitəsi ilə yoxsulluğun azaldılması, Cənubi Qafqazda Dayanıqlı Enerji Planlaşdırılması və s. aiddir. Bu Konvensiyalar çərçivəsində qeyd edilən öhdəliklər üzrə UNEP-in dəstəyi əsasında hazırlanan hesabatlar, bu istiqamtdə milli fəaliyyət planları işlənərək təqdim olunur. Ölkəmizin bu sahədəki potensialının artırılmasını təmin etmək üçün müvafiq seminarlar, görüşlər və s. tədbirlər təşkil edilir (İqtisadiyyat Nazirliyi, y. t.).

2. Davamlı inkişafa nail olmağın ən vacib qlobal hədəfi və ekoloji-iqtisadi inkişaf modelləri

Yaşıl iqtisadiyyat davamlı inkişafa nail olmağın ən vacib qlobal hədəfi hesab edilir. Bu konsepsiya ətraf mühitlə uyğunlaşan, təbii resurslardan maksimum səmərəli istifadə və ekoloji problemlər nəzərə alınmaqla iqtisadi artımın stimullaşdırılması prinsiplərinə əsaslanır. Yaşıl iqtisadiyyat ekoloji davamlılıq və iqtisadi yüksəliş arasında tarazlığa nail olmağı əsas hədəf olaraq təmin edir. Yaşıl iqtisadiyyatın təməl xüsusiyyətlərinə ekoloji davamlılıq, təbii ehtiyatlardan faydalı istifadə və sosial dekommutasiyanın (tarazlığın) artması daxildir. Bu iqtisadi model ətraf mühitə təsiri zəiflədən texnologiyaların inkişafına, təbii ehtiyatların qorunub saxlanması siyasətinin qəbuluna və dayanıqlı inkişaf prinsiplərini əsas olaraq qəbul edən biznes modellərinin tətbiqinə üstünlük verir. Yaşıl iqtisadiyyat bu gün qüvvədə olan iqtisadi konsepsiyaların bərabərsizliyini yüksəldən, israfçılığa meyilli

olan, ətraf mühit və insan sağlamlığı üçün təhlükə mənbəyi kimi görünən bir quruluşa sahib olmağı təmin edə biləcək bir ehtiyac nəticəsində formalaşmaqla özünü büruzə verir.

Dinamik inkişafda olan dünya birliyi ölkələrinin qarşısında duran ən mühim məsələlərdən biri kimi əhalinin və sənayenin artan enerji təminatının ödənilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının coğrafi mövqeyi, təbii şəraitinin xüsusiyyətləri və mövcud sosial-iqtisadi resursları ölkəmizin alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin mənimsənilməsinə geniş şərait yaradır. Mümkün potensial imkanların düzgün qiymətləndirilməsi və onlardan səmərəli istifadə yollarının axtarılıb tapılması və bu zaman çoxvariantlı həllərdən optimalının seçilməsi, habelə real həyatda maksimal effektivliklə tətbiqi davamlı inkişafın vacib şəxəsi olan bu sfera üzrə uzunmüddətli nəticələr əldə etməyə imkan verə bilər.

Bu nöqtəyi nəzərdən ekoloji cəhətdən balanslı dayanıqlı inkişafa və yaşıl iqtisadiyyata keçid məsələlərinin müzakirəsi son onilliklərdə nisbətən daha çoxvə geniş miqyaslı müzakirə mövzusunda çevrilmişdir. Ətraf mühit alimləri, müxtəlif ictimai hərəkətlər (məsələn, "Yaşılılar") və kütləvi informasiya vasitələri uzun müddətdir ki, ətraf mühitdə mənfi antropogen təsirlərdən qaynaqlanan və geri dönüşü olmayan dəyişikliklər probleminə diqqət yetirirlər. Bu gün iqlim dəyişkənliyinin (istiləşmənin) reallığı mübahisə edilə bilməz. Və ya əksinə, gələcəkdə soymanın olacağını da heç kim etiraz edə bilməz. Lakin iqlim dəyişikliyi nəticələri artıq olduqca qabarıq formada özünü göstərir və bununla da gələcəkdə gözlənilən nəticələrin ciddi müzakirəsinə ehtiyac olduğunu və onun həlli yollarının müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini şərtləndirir.

Bir çox müəlliflər resurs təminatına və istehsal-məişət tullantılarının təkrar emalına fərqli yanaşmaqla ekoloji və iqtisadi inkişafın müxtəlif modellərini təklif edirlər (Парамонова Н. 2016). Bu modellər fərqli yanaşma ilə elmi əsaslandırılmış nəticələrlə xarakterizə olunur və cədvəl 1-də verilir.

Cədvəl 1

Ekoloji və iqtisadi inkişaf modelləri

S/N	İnkişaf modeli	Yanaşma xarakteristikası	Əsaslandırılmış nəticə	Müəlliflər
1	Xətti iqtisadiyyat	Resurs-istehsal-tələbat-tullantı ənənəvi sxemi	Qloballaşma və robotlaşdırmanın birləşməsi qlobal bir çevrilişə səbəb olur, liberal sosial dövlətin əsaslarını təhdid edir və xətti-iqtisadiyyat modelini zəruri edir	Boalduin R. (Baldwin R.2019)
2	Kapital iqtisadiyyatı	-Resurslara sahib olmaq; -Birgə tələbat	Kapital resursların əldə edilməsinə, yenilənməsinə və saxlanmasına qoyulan vəsaitin maksimallaşması və istehsal funksiyasına girişdir	<u>Tarasov A.</u> (<u>Тарасов А.</u> 2024)
3	Tsiklik iqtisadiyyat	-İstehsal; -İstehlak (tullantıların ardıcıl ayrılması ilə təkrar məhsulun alınması)	Tsiklik iqtisadiyyat təkrarlanan iqtisadi tənəzzüllərdən və iqtisadi yüksəlişlərdən ibarət iqtisadi fəaliyyətdəki meylətmələrdir (enmə-qalxmalar) . Tsikllər müntəzəm deyil və dövrü xarakter daşıyır.	Zyuzin V. və s. (Зюзин В. 2024)
4	Yaşıl iqtisadiyyat	-Bərpa olunan enerji; -Təkrar emal; -Yaşıl tikinti; -ekosistem xidmətlərinin saxlanılması;	Ölkələrin yaşıl iqtisadiyyatla bağlı səmərəliliyinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi həyata keçirilməli olan	Al İ. (Al İ. 2019)

		-İstixana qazları tullantılarının (emissiyalarının) azaldılması.	siyasət üçün vacibdir. Bununla birlikdə, iqtisadi, sosial və ekoloji aspektləri əhatə etdiyi üçün yaşıl iqtisadiyyatın bu aspektlərini əks etdirən alternativ bir göstərici mənbəyinin olmasının vacibliyini ifadə edir.	
--	--	--	--	--

Mənbə: Müxtəlif müəlliflərin fikirləri əsasında müəllif tərtib etmişdir

Bu istiqamətdə aparılan təhlillər əsasında əldə edilmiş elmi nəticələr göstərir ki, ekoloji-iqtisadi inkişafı təmin edən fərqli modellərdə xətti yanaşma resurs, istehsal, tələbat və tullantı ardıcılığını özündə ehtiva edən sistemdir. Yaşıl iqtisadiyyatın əsas istiqaməti müxtəlif növ enerji mənbələrinin bərpası, yenidən qurulması və effektiv istifadəsinin təmin edilməsinə, BMT-nin 2015-ci ildə qəbul etdiyi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri-nin 7-cisi hamı üçün ucuz, etibarlı, davamlı və müasir enerji mənbələrinə əlçatanlığın təmin edilməsinə yönləndirilmişdir. BMT-nin Cenevrədə keçilmiş dünya investisiyaları haqqında məruzədə qeyd edildiyi kimi enerjiyə çıxış insanların həyatının bütün aspektləri üçün son dərəcə vacibdir. Ancaq yüz milyonlarla insan elektrik enerjisiz yaşayır və son illərdə ilk dəfə bu göstərici artıma meyllənmişdir. Dünyadakı bütün insanların təhlükəsiz, etibarlı və əlverişli enerji mənbələrinə çıxışının demokratikləşdirilməsi vaxtı gəlmiş və bunun icra edilməsi zərurəti yaranır (OOH. 2023). Bununla birlikdə, qlobal istiləşmə ilə mübarizə söylərimizdə də atıq gecikmənin olduğunu bu istiqamətdə keçirilmiş tədbirlərdən aydın görmək olar (11-22 noyabr 2024-cü ildə Azərbaycanda keçirilmiş COP 29 və s.). Odur ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiya qoymaq vacibdir və bu da həmin ölkələrdə olan enerji boşluğunun aradan qaldırılmasının iqtisadi və effektiv yolu hesab edilir. Ancaq bərpa olunan enerjiyə keçid qlobal bir prioritet halına gəlsə də, enerji infrastrukturuna və enerji səmərəliliyinə qoyulan investisiyalar hələ də tələb edildiyindən çox aşağıdır. BMT-nin məlumatlarında qeyd edildiyi kimi beynəlxalq investisiyaların dünya ölkələrində tətbiqi perspektivləri son dərəcə acınacaqlı görünürdü, çünki epidemioloji böhran, iqlim dəyişikliyi və iqtisadi şoklar bütün dünyada investorların inamsızlığına səbəb oldu. Artan inflyasiya, tənəzzül qorxusu və maliyyə bazarlarındakı təlatüm bu dövrdə bir çox investisiya planının icra edilməsini yaləngitdi. Nəticədə qlobal böhran hadisələrinin 12% azalaraq 1,3 trilyon dollara düşməsinə baxmayaraq beynəlxalq investisiya axınları zəiflədi və uzun müddəti əhatə etdi. Lakin investisiya qoyuluşunun azalması məhdudlaşmış, inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya axını bir qədər artmış və investorlar bu ili həm sənayedə, həm də infrastrukturda yeni layihələr icra etməklə başa vurmuşlar (OOH. 2023).

Fərqli inkişaf qrupuna daxil olan ölkələr üzrə məlumatlara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, birbaşa beynəlxalq investisiyalar (BBİ) 2024-cü ildə inkişaf etmiş ölkələrdə 378 milyard dollar, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 916 milyard dollar və inkişaf etməmiş ölkələrdə 22 milyard dollar təşkil etmişdir. BBİ-nin artım tempi üzrə müqayisə göstərir ki, 2023-cü ilə nisbətən inkişaf etmiş ölkələrdə 37%, inkişaf etməmiş ölkələrdə isə 16% azalma olduğu halda inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə 4% artım baş vermişdir. Eyni zamanda sənayeyə qoyulan investisiya layihələrinin artım tempi bu üç qrupa aid olan ölkələrdə yüksələrək müvafiq olaraq 4%, 37% və 6% təşkil etmişdir. Əsasən infrastrukturun inkişafına yönəldilmiş beynəlxalq maliyyələşmə layihələrində birinci iki qrupa aid ölkələrdə 10% və 5% artım olmuş, lakin inkişaf etməmiş ölkələrdə 9% azalma baş vermişdir. Regionlar üzrə BBİ-nin məlumatlarında isə Avropada birinci qrupa aid olan ölkələrdə 107 milyard dollar həcmində azalma, Şimalı Amerika ölkələrində (338 milyon dollar), Afrikada inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 45 milyon dollar, Asiyada 662 milyon dollar, Latin Amerikasına və Karib adalarında 208 milyon dollar artım olmuşdur (OOH. 2023).

Bərpa olunan enerji mənbələrinin (BOEM) istifadəsi mütərəqqi bir fenomendir və məhdud təbii resurslardan istifadənin azalmasına səbəb olur. Ancaq digər tərəfdən, çox vaxt yeni texnologiyalar yeni təhlükəli nəticələrə səbəb ola bilər. Məsələn, bərpa olunan enerji mənbələrinin (külək, günəş) istifadəsi həmişə neft, qaz, kömür istifadəsindən şübhəsiz bir üstünlük kimi təqdim

olunur. Bu istiqamətdə tədqiqat aparmış C.İ.Məmmədov belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, ənənəvi istifadə olunan enerji mənbələri ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında vacib şərtədir. Lakin məhdudluğuna və ətraf mühitə vurduğu zərərə görə o heç də effektiv enerji mənbəyi hesab edilmir. Bu çatışmazlıqların həlli mövcud enerji növündən səmərəli istifadənin təşkili ilə bərabər, BOEM-nə keçidin sürətləndirilməsini vacib şərt kimi ortaya qoyur (Məmmədov C.İ. 2016).

3. Tullantıların azaldılması investisiya qoyuluşunun artırılmasının əsas səbəbi kimi

Fikrimizcə, son beş ildə "yaşıl" enerjiyə keçid xərclərinin sürətlə artması infeksiya xəstəliyi azaldıqdan sonra bərpa tədbirləri paketlərindən istifadə edilməsi ilə qaynaqlanır. Bundan əlavə yalnız iqlim siyasəti ilə deyil, iqtisadiyyat, texnologiya, sənaye və enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı müxtəlif mülahizələr də bu prosesə təkan verdi. Artan xərclərin təxminən 70%-i yer altından çıxarılan yanacaq idxal edən ölkələrin payına düşür. Buna Çinin neft və qaz idxalından asılılığı azaltmaq və yeni texnoloji sahələrdə lider olmaq istəyini, həmçinin Avropanın bərpa olunan enerji xərclərini sürətləndirmək və qaz boru kəməri tədarükünün səmərəliliyini artırmaq istəyini, Hindistanda günəş enerjisi xərclərinin artmasını və s. aid etmək olar.

Tullantıların azaldılması investisiya qoyuluşunun artırılması üçün çox yaxşı bir səbəbdir, lakin çox vaxt daha yetkin və qiymətinə görə rəqabətə çevrilə bilən texnologiyalara investisiya qoymaq üçün əsas stimül hesab edilmir (Аникин Ю. В. 2016).

Odur ki, bərpa olunan enerji mənbələrinin (BOEM) müsbət və çatışmayan cəhətlərinin müəyyən edilməsi zəruri hesab olunur və bu cədvəl 2-də verilir.

Bərpa olunan enerji mənbələrinin xarakterik xüsusiyyətlərinin təhlili göstərir ki, bunların hər birinin özünəməxsus üstünlükləri və çatışmazlıqları mövcuddur. Bu mənbələrin əsas mənfə nəticələrinin aradan qaldırılmaası dövlətin əsas diqqət mərkəzində saxladığı problem məsələlər sırasındadır ki, binun da icrası yaşıl iqtisadiyyata keçidin əsas konseptual şərtlərini ifadə edir.

Cədvəl 2

Bərpa olunan enerji mənbələrinin fəqli üstünlükləri və çatışmazlıqları

BOEM	Müsbət təsirlər	Mənfə nəticələr
Günəş panelləri	-tükənməz bərpa olunan enerji mənbəyindən istifadə edir; -ətraf mühitə çirkləndirici tullantılar atılmır.	-yüksək qiymətin mövcudluğu; -böyük əraziləri əhatə etməsi; -ziyanlı tullantıların atılması ehtiyacının olması.
Geotermal mənbələr	-geotermal elektrik stansiyaları İES-dən daha ekoloji cəhətdən təmizdir	-yeraltı mənbələrə giriş quyularının qazılmasını tələb edir
Hidroenerji	-su elektrik stansiyalarında elektrik enerjisinin dəyəri bütün digər elektrik stansiyalarına nisbətən xeyli aşağıdır	- su elektrik stansiyasının tikintisi kapital tələb edir; - effektiv su elektrik stansiyaları işə istehlakçılardan kənardadır.
Bioyanacaq mənbələri	-kənd təsərrüfatı, ağac emalı, qida sənayesi və şəhər təmizləyici qurğu tullantılarından istifadə	-ərzaq bitkiləri altında olan əkin sahəsinin azaldılması
Axın elektrik stansiyaları	-ətraf mühitə uyğunluq və enerji istehsalının aşağı qiyməti	-sutka ərzində ərzində gücün dəyişməsi
Külək enerjisi	-biosenozlara və insanların yaşayış şəraitinə təsirinin aşağı olması; -yanacaq xərclərinin olmaması.	-hava şəraitindən asılılıq.

Mənbə: (Məmmədov C.İ. 2016; Ефимүүева Т.В. 2019) əsasında müəllif tərtib etmişdir

NƏTİCƏ

Davamlı inkişafa və yaşıl iqtisadiyyata keçidə maneçilik göstərən amillər müxtəlif ölkələrdə fərqlidir və bu da ziddiyyətli problemlərin aşkar edilməsini şərtləndirir. Beləliklə, dayanıqlı inkişafa və yaşıl iqtisadiyyata keçid üzrə aparılmış tədqiqatları ümumiləşdirərək onun əsas maneələri olan ziddiyyətli problemləri aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

- insan cəmiyyəti "consumer society" istehlak cəmiyyətidir, istehlak davamlı artım olmadan mümkün deyil və ətraf mühitə davamlı mənfi təsirlərə aparıcı yoldur. Dünya iqtisadiyyatının enerji və maddi ehtiyatlarının əksəriyyəti dünya əhalisinin azlığının ikinci dərəcəli ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə olunur;
- əhalinin artması ekologiyaya mənfi təsirlərin artmasına səbəb olur və onun artımının məhdudlaşdırılması mümkün deyil, çünki əksər ölkələrdə (Azərbaycan da daxil olmaqla) bu artım iqtisadiyyatın yüksəliş şərtlərindən biri kimi təşviq olunur;
- inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasındakı bərabərsizlik ikinci qrup ölkələri iqtisadi və maddi artımın təminatına (məsələn, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə gələcəyi düşünmədən və proqnozu olmadan xammal hasilatı və ixracın aparılmasına), bir qayda olaraq, qabaqcıl texnologiyaların istifadəsi ilə deyil, ekologiyaya mənfi təsir göstərməklə əlaqəli şəkildə itələyir;
- iqtisadiyyat problemləri ilə bilavasitə bağlı olan dövlət orqanları və kommertiya təşkilatları, bir qayda olaraq, ekologiya məsələləri ilə birbaşa əlaqəli və ekologiyaya münasibətin qlobal dəyişməsində maraqlı deyillər, müasir problemlər isə bir-biri ilə əlaqəli, kompleks yanaşma tələb edir;
- ekologiyadakı dəyişikliklər infrastruktur sistemlərinə (enerji, su təchizatı və s.) ən ciddi təsir göstərir ki, bu da onların yeni şəraitdə işləməsi üçün modellərin hazırlanmasını tələb edir, modelləşdirmə isə infrastrukturun qarşılıqlı təsirini nəzərə almalıdır;
- həqiqi ekoloji dəyişikliklər şəraitində çoxsaylı insan kütlələrinin davranışlarını müəyyən etmək üçün sosial sistemlərin fəaliyyətini modelləşdirmək lazımdır;
- gələcək nəsillər üçün qorunan sağlam mühit bütün səviyyələrdə (qlobal, milli, regional və yerli) ekoloji yönümlü iqtisadiyyatın hədəfi olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı
2. Al İ.(2019) Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi: Türkiye için bir endeks önerisi // Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 12(1), 112–124
3. Аникин Ю. В., Шилков В.И. (2016) Проблемы перехода к устойчивому развитию и зеленой экономике // XI Международная конференция «Российские регионы в фокусе перемен». 666-673
4. Baldwin R.(2019) The Globotics Upheaval: Globalisation, Robotics, and the Future of Work (1st ed). London: Weidenfeld & Nicolson. 292 .
5. Бобылев С.Н. (2016) Проблемы формирования «зелёной экономики» // С.Н. Бобылев. Журнал Зеленные тетради. Москва. 2, 1-20
6. Ефимцева Т.В. (2019) Некоторые подходы к решению вопросов энергетики и экологии в законодательстве интеграционных объединений (на примере Европейского союза и Евразийского экономического союза) // Т.В. Ефимцева. Lex russica. 8, 164–178
7. İqtisadiyyat Nazirliyi. (y. t.). "Yaşıl iqtisadiyyat" . <https://www.economy.gov.az/az/page/yasil-iqtisadiyyat>
8. Мəmmədov С.İ. (2016) Ənənəvi enerji mənbələri, onların müsbət və mənfi cəhətləri. // Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment. Bakı. 4, 116-124

9. Парамонова Н.(2016) Циклическая экономика на пороге России // Н. Парамонова. Экология и право. 2 (62, 28-29
10. Тарасов А. (2024) ЕАЭС: Анализ проблем взаимной торговли в условиях деглобализации. Экономическая интеграция. 4, 134-145
11. United Nations Conference on Trade and Development. (2023). World investment report 2023. United Nations.
12. United Nations Environment Programme (2008). <https://www.unep.org/ru/who-we-are/about-us>
13. Зюзин В. Н.Башмуrow, М.Зюзина. (2024) Цикличность в экономике: теории, причины и специфика проявления в российской экономике. «Экономика и качество систем связи».2, 59-70

ABSTRACT

GREEN ECONOMY AS A GLOBAL GOAL FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Rahiba Abdulhasanova

This article outlines the foundational axioms of green economy theory, highlighting various researchers' approaches to key research objects and economic modeling within the "green" economy framework, along with the author's perspectives on these approaches. The primary objective is to substantiate the critical importance of the green economy and green jobs in the contemporary world, particularly amid persistent challenges such as income inequality, poverty, hunger, and inadequate access to healthcare across nations. The paper emphasizes Azerbaijan's collaboration under the UNEP program of the United Nations, which encompasses commitments across multiple conceptual directions. It is demonstrated that, to enhance potential in this domain within the country, relevant seminars, meetings, and other events have been organized. The methodology employs diverse approaches to studying sustainable development and the transition to a green economy, including theoretical perspectives, systematization, comparative analysis, synthesis, and related methods. The green economy represents a pivotal global objective for achieving sustainable development, grounded in principles that promote economic growth through maximally efficient utilization of natural resources. The scientific novelty lies in defining the green economy as a core target for attaining balance between ecological sustainability and economic advancement. Among the foremost challenges facing dynamically developing global communities is fulfilling the escalating energy demands of populations and industries. In conclusion, the research on transitioning to sustainable development and a green economy has been synthesized, with key contradictory obstacles systematically identified.

Keywords: *green economy, modeling object, green jobs, sustainable development*

РЕЗЮМЕ

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА КАК ГЛОБАЛЬНАЯ ЦЕЛЬ ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Рахиба Абдулгасанова

В статье излагаются базовые аксиомы теории зеленой экономики, отмечаются подходы различных исследователей к основным объектам исследования и экономическому моделированию в рамках «зеленой» экономики, а также приводятся авторские мнения по этим подходам. Основная цель — обосновать насущную важность зеленой экономики и зеленых

рабочих мест в современном мире, особенно в условиях существующих проблем, требующих решения, таких как неравенство уровня жизни населения, бедность, голод и полное обеспечение доступа к услугам здравоохранения в странах. Подчеркивается сотрудничество Азербайджана в рамках программы UNEP ООН, которое осуществляется по нескольким направлениям деятельности (обязательства по различным концепциям). В статье показано, что для обеспечения повышения потенциала в этой сфере в стране были организованы соответствующие семинары, встречи и другие мероприятия. Методология включает использование разнообразных подходов к изучению устойчивого развития и перехода к зеленой экономике, включая теоретические взгляды, систематизацию, сравнительный анализ, синтез и т.д. Зеленая экономика является наиболее важной глобальной целью для достижения устойчивого развития и основана на принципах стимулирования экономического роста путем максимально эффективного использования природных ресурсов. Научная новизна заключается в определении зеленой экономики как основной цели для достижения баланса между экологической устойчивостью и экономическим подъемом. Одной из наиболее значимых проблем, стоящих перед динамично развивающимися странами мирового сообщества, является удовлетворение растущих потребностей в энергии населения и промышленности. В заключение, исследования по переходу к устойчивому развитию и зеленой экономике обобщены, а основные противоречивые проблемы, выступающие в качестве препятствий, систематизированы.

Ключевые слова: *зеленая экономика, объект моделирования, зеленые рабочие места, устойчивое развитие*